

УДК 001.102(088.24):004.77

Максим Шаповал,

мол. наук. співроб. відділу формування і обліку електронних інформаційних ресурсів НБУВ

ПУБЛІЧНІ ЛІЦЕНЗІЇ ТА ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ ДО НАУКОВИХ ЕЛЕКТРОННИХ РЕСУРСІВ МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Розглянуто стан електронних ресурсів, які перебувають у вільному доступі, та види юридичних підстав для їх обігу. Показано роль публічних ліцензій, які є найбільш дієвим інструментом для регулювання вільної інформації, та висвітлено проблеми щодо їх адаптації до українського законодавства.

Ключові слова: вільний доступ, відкритий доступ, вільна ліцензія, публічна ліцензія, копірайт.

З кожним роком разом зі зростанням інтенсивності наукових досліджень, кількості інформації, необхідної для сучасної освіти, постають проблеми забезпечення їх джерелами наукової та освітньої інформації. Не кожна школа, коледж чи університет має змогу виділяти значні кошти на придбання всіх необхідних навчальних матеріалів. Не кожна наукова установа має можливість передплачувати дорогі наукові журнали, збірники та інші джерела наукових досліджень. На сьогодні існує часткове вирішення цих проблем – відкритий доступ до електронних інформаційних ресурсів і публічні ліцензії. Відкритому доступу вже понад 10 років, і за цей час він здобув значне поширення і накопичив велику кількість матеріалів. Найбільш відомі джерела відкритого доступу – це всім відома Wikipedia, PloS (Public Library of Science), BioMedCentral, частина ресурсів Springer, Copernicus Publications та ін. Існує також пошукова система наукових журналів DOAJ (Directory of Open Access Journals). З освітніми матеріалами ситуація складніша, оскільки на відміну від журналів навчальна література має значно більший обсяг і потребує значно більшої роботи над ресурсом. Якщо науковців до публікації їхніх робіт у відкритому доступі заохочує можливість здобуття рейтингу, то в освітніх матеріалів метрична система відсутня. Головна мета цієї статті полягає у висвітленні проблеми обігу відкритих електронних інформаційних ресурсів та ролі публічних ліцензій як найбільш дієвого інструмента для їх регулювання.

Разом зі зростанням кількості й темпів поширення інформації дедалі більш актуальними стають питання авторського права, які ускладнюють її обіг. З розвитком інформаційного обміну й співробітництва між багатьма країнами постає проблема відмінностей авторського права між ними. Для безбар'єрного користування ресурсом він має перейти в суспільне надбання, але термін дії авторського права значно знижує актуальність твору в такому випадку. На сьогодні набуває поширення проект Open Data, метою якого є забезпечення вільного доступу до інформації без обмежень авторського права. Схожі відкриті проекти – Open content і вищеописаний Open access. Механізмами, що дали б змогу у такий спосіб розповсюджувати дані, є публічні ліцензії.

Публічна ліцензія – ліцензія, яка призначена для забезпечення юридичного захисту прав користувача (суспільства) на необмежене відтворення, вивчення, розповсюдження й зміну різних продуктів інтелектуальної діяльності [1]. Спочатку такі ліцензії було створено для вільного програмного забезпечення, але з часом поширилися на всі інші твори. Одні з перших вільних ліцензій – GNU Free Documentation License (GNU⁹¹ FDL⁹²), GNU GPL⁹³ (**General Public License**) й Open Publication License. Слід відзначити й Apache⁹⁴ Software License (вільне програмне забезпечення Apache), Mozilla⁹⁵ Public License (скорочено MPL, вільне програмне забезпечення Mozilla). Ліцензія BSD (Berkeley Software Distribution університет Берклі), ліцензія MIT (MIT License, група ліцензій, розроблених у Массачусетському технологічному інституті для поширення вільного програмного забезпечення).

Найбільш поширена з них – ліцензія Creative Commons, яка являє собою мережу з понад 100 організацій у 70 країнах. Щоб передати права, автор укладає договір про розпорядження майновими правами. Укласти договір можна або поставивши особистий підпис і зазначивши інформацію про сторону, що підписує договір, або скориставшись криптуванням, тобто електронним підписом⁹⁶.

Найбільшим ресурсом, який базується на цій ліцензії, є всім відома «Вікіпедія». Її статті розповсюджуються на правах Creative Commons –

⁹¹ GNU – вільна UNIX-подібна операційна система

⁹² FDL – ліцензія вільної документації.

⁹³ GPL – універсальна суспільна ліцензія.

⁹⁴ Apache – вільний веб-сервер.

⁹⁵ Mozilla – організація-розробник програмного забезпечення.

⁹⁶ Електронний цифровий підпис – засіб електронної ідентифікації, що створюється криптографічним перетворенням особистого ключа.

ShareAlike 3.0. Щодо розвитку вільних наукових джерел, у Creative Commons є проект Science Commons, метою якого є пристосування наукових джерел до ідеалів вільного доступу, уможливлення повторного використання наукових досліджень, надання науковим матеріалам форми, доступної для пошуку і вивчення, збір наукової інформації з різних джерел. Слід відмітити й проект Open Education Resources ⁹⁷, у рамках якого ведеться робота зі створення бази високоякісних навчальних матеріалів.

Пошук творів з ліцензією Creative Commons можна здійснювати на її власній пошуковій системі (<http://search.creativecommons.org>) і за допомогою Google, вибравши в розширеному пошуку фільтр у розділі «Права на використання» [4].

Creative Commons надає авторам зручні способи санкціонувати конкретні види використання їхніх творів, при цьому зберігаючи контроль над іншими видами використання. Це своєрідний компроміс між системами «всі права застережені» (copyright) і «жодні права не застережені» (public domain), об'єднанням яких стала система «деякі права застережені» (some rights reserved). Creative Commons пропонує шість видів ліцензій, які є комбінаціями, створеними з чотирьох елементів:

1. Атрибуція (Attribution) – дозвіл на використання твору за умови, якщо вказано авторство роботи.

2. Некомерційне використання (Non-Commercial) – дозвіл на використання твору, але тільки з некомерційною метою. Для комерційного використання треба отримати окрему ліцензію.

3. Без права створення похідних робіт (Non Derivative) – дозвіл на копіювання, розповсюдження, показ, виконання тільки точних копій твору, а не його похідних робіт.

4. Таке ж розповсюдження (Share Alike) – дозвіл іншим особам робити похідні роботи, але розповсюдження цих робіт має здійснюватися на тих умовах, на яких отримано оригінал.

Комбінації цих елементів мають такий вигляд: умовно ліцензії CC розділили на «вільні» і «невільні». До першої групи віднесено дві ліцензії:

• Attribution (BY) – ліцензія «Із вказівкою авторства», що дає змогу розповсюджувати, переробляти, виправляти й розвивати твір навіть у комерційних цілях за умови вказівки його автора.

• Attribution – Share Alike (BY-SA) – ліцензія «Із вказівкою авторства – копілефт», що дає змогу переробляти, виправляти й розвивати твір навіть

---

⁹⁷ Open Education Resources – програма розвитку відкритих освітніх ресурсів.

у комерційних цілях за умови вказівки авторства й ліцензування похідних робіт на аналогічних умовах.

Група «невільних» ліцензій складається з чотирьох видів:

- Attribution – No Derivative Works (BY–ND) – ліцензія «Із вказівкою авторства – без похідних», що дає змогу вільно поширювати твір як на комерційній, так і на некомерційній основі. При цьому твір має залишатися незмінним. Крім того, обов'язковим є зазначення його авторства.

- Attribution – Noncommercial (BY–NC) – ліцензія «Із вказівкою авторства – некомерційна», що дає змогу переробляти, виправляти й розвивати твір на некомерційній основі. Хоча для похідних робіт зберігаються вимоги зазначення авторів і некомерційного використання, надання третім особам аналогічних прав на похідні роботи не вимагається.

- Attribution – Noncommercial – Share Alike (BY–NC–SA) – ліцензія «Із вказівкою авторства – некомерційна – зі збереженням умов», що дає змогу переробляти, виправляти й розвивати твір на некомерційній основі доти, доки згадується оригінальне авторство й похідні роботи ліцензуються на аналогічних ліцензійних умовах. Користувачі можуть не тільки одержувати й розповсюджувати твір на умовах, ідентичних умовам цієї ліцензії, а й перекладати його, а також створювати інші похідні роботи, що ґрунтуються на цьому творі. Усі похідні твори матимуть ті ж ліцензії, а отже, і некомерційний характер.

- Attribution – Noncommercial – No Derivative Works (BY–NC–ND) – ліцензія «Із вказівкою авторства – некомерційна – без похідних». Ця ліцензія має найбільші обмеження серед шести основних ліцензій, що дають змогу вільно розповсюджувати твір. Її часто називають ліцензією «безкоштовної реклами», оскільки вона дає змогу іншим одержувати й поширювати твір доти, доки вони згадують автора й посилаються на нього, але вони не можуть змінювати твір і використовувати його в комерційних цілях.

Усі ліцензії СС сформульовано таким чином, щоб не обмежувати права сумлінного використання й інші авторські права. Ці документи не виняткові й діють протягом усього часу дії отриманих прав. Фактично якщо роботу ліцензовано, то її ліцензію вже не може бути анульовано.

Усі ці види ліцензій не є вичерпними, автори можуть укладати з користувачами інші види ліцензійних угод. На цей час ліцензію внесено в законодавства 52 країн, і ще більше країн проводить відповідну роботу [3].

В Україні у сфері регулювання авторських прав склалася така ситуація: авторське право виникає в автора негайно після закінчення роботи над авторським твором, незалежно від того, де й коли цей твір було опублі-

ковано і чи було його опубліковано взагалі, а також незалежно від того, чи були зареєстровані права автора на його твір.

Відповідно до Закону України «Про авторське право й суміжні права» і Всесвітньої конвенції про авторське право 1952 р., ніяких особливих дозволів для того, щоб автор почав використовувати знак копірайту ©, не потрібно. Копірайт захищає літературні, музичні, хореографічні, графічні, архітектурні твори, фотографії, ігри тощо. Твір, захищений копірайтом, а також будь-яка його частина не можуть бути використані без дозволу власника.

На сьогодні працює робоча група з адаптації ліцензій Creative Commons до українського законодавства. Її учасники публікують статті, займаються презентаціями ліцензій у законодавчих установах, проводять курси та вебмінари. Також існує її веб-сайт: <http://creativecommons.org.ua>.

15.08.2002 р. до Верховної Ради було внесено проект закону «Про використання Відкритого (Вільного) програмного забезпечення в державних установах та державному секторі господарства». 1.12.2005 р. на заміну йому було подано проект закону «Про використання Відкритих і Вільних форм інтелектуальної власності, Відкритих форматів даних та Відкритого (Вільного) програмного забезпечення в державних установах і державному секторі економіки». У 2009 р. до Верховної Ради було подано проект закону «Про використання відкритого програмного забезпечення в органах державної влади та органах місцевого самоврядування». На жаль, перші два проекти досі перебувають на стадії опрацювання, а третій знято з розгляду, що підкреслює неготовність українського законодавства до таких кроків.

Також заважає і відсутність практики укладання угод в електронній формі, без якої просування вільних ліцензій буде неможливим. Стаття 33 Закону України «Про авторське право і суміжні права» встановлює, що договори про передачу прав на використання творів повинні укладатися в письмовій формі. Частина 2 ст. 1107 Цивільного кодексу передбачає, що договір щодо розпоряджання майновими правами інтелектуальної власності укладається в письмовій формі. Саме тому питання щодо того, на яких правових основах український користувач здійснює доступ до вільних електронних інформаційних ресурсів, є невирішеним [2].

Проте прибічники СС радять користуватися неадаптованими видами ліцензій з огляду на те, що вони відповідають стандартним умовам Бернської конвенції⁹⁸, а також інших міжнародних угод про авторське

---

⁹⁸ Бернська конвенція – міжнародна угода про авторське право, підписана 9 вересня 1886 р..

право. Передбачається, що кожна ліцензія із сімейства СС буде ефективною в усьому світі, не зважаючи на те, адаптована вона до місцевого законодавства чи ні. З іншого боку, виникає питання: на що можна розраховувати в разі виникнення правового конфлікту? На законодавство України чи на міжнародне право? Це питання потребує детального розгляду з боку законодавчої влади.

Список використаних джерел

1. *Докучаєва Н.* Creative Commons: Чи знайде ідея готових ліцензій застосування в Україні? [Електронний ресурс] / Н. Докучаєва, Н. Лавренова. – Режим доступу: <http://www.legalweekly.com.ua/article/?uid=1665>. – Назва з екрана.

2. *Кучма І.* Creative Commons: авторські права – гнучкі та креативні [Електронний ресурс] / І. Кучма. – Режим доступу: http://dt.ua/SOCIETY/creative_commons_avtorski_prava_gnuchki_ta_kreativni-48478.html. – Назва з екрана.

3. *Наумко М.* Чи працюють в Україні вільні публічні ліцензії? [Електронний ресурс] / М. Наумко, А. Бічук. – Режим доступу: <http://creativecommons.org.ua/236>. – Назва з екрана.

4. Свободная лицензия [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: http://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B2%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D0%B4%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%BB%D0%B8%D1%86%D0%B5%D0%BD%D0%B7%D0%B8%D1%8F F. – Назва з екрана.